



## ESER KARİZMASI MI MUSANNİF KARİZMASI MI?

Nuri TUĞLU\*

### Öz

Hadis ilimlerinin oluşum ve gelişim tarihî süreci h. III. Asırda altın çağını yaşamıştır. Bu asırda telif edilen eserler arasında Buhârî (256/869) ile Müslim'in (261/874) *el-Câmiu's-Sahih'leri* (*Sahihayn*) özel bir ilgi görmüş, üzerlerine pek çok çalışma yapılmıştır. Yedinci asra geldiğinde *Sahihayn*'in otoritesi mutlak olarak kabul görmüştür. Bunun neticesi olarak eserlerin otoriteleri müelliflerinin otoritesinin üzerini örtmüştür. Oysa hadis ilimleri açısından bakıldığında musanniflerin otoritesi, söz konusu eserlerin otoritesinden daha önemlidir. Musanniflerin otoritesi eserlerine almadıkları hadisler hakkında bir değerlendirme imkânı verirken, eserler ihtiva ettikleri hadisler dışındaki rivayetlerin değerlendirilmesi hususunda bir fikir verememektedir. Bu çalışmada eserlerin otoritesi ile birlikte musanniflerinin otoritesi irdelenerek, musanniflerin otoritesinin önemi ve eser karizması yerine musannif karizmasının daha mühim olduğu fikrinin yaygınlık kazanmasının önemi üzerinde durulmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Hadis, Musannif Otoritesi, Eser Karizması, Sahîhu'l-Buhârî, Sahîhu'l-Muslim, Sahih Hadis.

### Which Charisma: Author or His Writings?

#### Abstract

The historical process of formation and development of Hadith sciences had their golden age in hijri 3<sup>rd</sup> century. Among those studies written in the golden age, a special interest has given to Bukhari (256/869) and Muslim (261/874), whose studies both are known as Al Camiu's- Sahihi (Sahihayn), and numerous scientific studies have been done on them. By the seventh century, these books were accepted as absolute authority in Muslim Hadith tradition. As a result, the authors and their authorities were over shadowed by the authority of the books. In terms of the Hadith sciences, however, the authority of the Musannif Books are more important than those mentioned above. This is mostly because of the fact that Musannif books give a possibility to make an assessment of those hadiths which Musannifs do not include whereas the others cannot give any idea or possibility for those hadiths they do not mention about. In this study, both the authority of books and authors are examined so that the idea of the charisma of Musannifs and their importance are more important than the authorities of (Sahihayn) books.

---

\* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. E Posta: nurituglu@sdu.edu.tr.

**Keywords:** Hadith, Authority of Books, Authority of Musannif, Sahih Al-Bukhari, Sahih Al-Muslim, Authentic Hadith

### Giriş

Dördüncü asır başlarından itibaren özellikle Buhârî ve Müslim'in *el-Camiu's-Sahih*'leri büyük oranda otorite kabul edilir hale gelmiştir. Söz konusu bu iki eser merkeze alınarak hadislerin sıhhat tespiti üzerinde münakaşalar yapılmaya başlanmıştır. Beşinci asrın başından itibaren de bu iki kitap esas alınarak hadis derlemeleri tasnif edilmiştir. Bu çalışmalarla birlikte hadis sıhhat tespitinde Buhârî (256/869) ve Müslim'in (261/874) *Sahih'leri* ölçü kabul edilir olmuştur. Bu durum Hâkim en-Neysâbü'rî'nin (405/1014) *el-Medhali'*nden sonra Muhammed b. Tâhir el-Makdisî'nin (507/1113) *Eşratu Eimmeti's-Sitte'*yi kaleme alması *el-Cem'u beyne Ricâli's-Sahihayn'a* yazdığı mukaddimesiyle biraz daha sistematik hale gelmiş, Kadı İyâz'ın (544/1149) *Meşâriku'l-Envâr*'da icmâdan söz etmesi ile biraz daha kesinleşen bir anlayışla ve nihayet yedinci asrın başlarında İbnu's-Salâh'ın (643/1245) *Mukaddime'*sinin tesiriyle, Buhârî ve Müslim'in otoriteleri artık tartışılmayacak kadar öne çıkmıştır. Bütün bunlara rağmen bu sürecin sonunda belli kitaplar merkeze alınarak sıhhat tespitinin bir gelenek haline dönüştüğü görülmektedir. Bu meselede, İbnu's-Salah'ın Eşrefiye Dâru'l-Hadîsi'ndeki hocalığı ve burada yetiştirdiği talebelerin etkisi inkârı mümkün olmayan bir gerçektir. Nitekim İbnu's-Salah'dan sonraki dönem usûl yazarlarının hemen hemen tamamı bu konuda ona tabi olmuşlardır. İbnu's-Salah ve diğerlerinin kitap merkezli sıhhat tespitine dair görüşlerine, muhakkik ulema tarafından itiraz edilmiş ve eleştiriler yöneltilmiştir. İbnu's-Salah, Buhârî ve Müslim'in eserlerinin otoritesinin mutlak olarak kabul gördüğünü dile getirmiş ve daha sonra bu görüş bir gelenek halini almıştır. Bu dönemden itibaren söz konusu iki eserin mutlak otoritesi ortaya çıkmıştır.

Eserlerin otorite kazanması musanniflerinin ilmî otoritelerinin ötelenmesi gibi bir problemi de beraberinde getirmiştir. Haddi zatında musanniflerin eserlerinin otoritesinin ön plana çıkarılması zaman zaman onların hadis ilimlerindeki otoritelerinin gölgeleyecek boyutlara ulaşmıştır. Bu çalışmada, kitap otoritesi tartışmalarının üzerinde dönüp dolaştığı; İmam Mâlik, Buhârî ve Müslim'in eserlerinin otorite kazanma süreçleri, son ikisi hakkında müstakil çalışmalar yapıldığından, muhtasaran bilgi verilerek, söz konusu muhaddislerin musannif olarak otoriteleri ortaya konulurken, kitap ve musannif karizmasına vurguda yön kaymasının getirdiği bazı problemler

ortaya konmaya çalışılacak, Musannif otoritesinin kitap otoritesine göre daha önemli bir yer tutup tutmadığı meselesi tartışılacaktır.

### 1. Eser Karizması

Temel hadis kaynakları, yazıldıkları andan hemen sonra şöhret bulup otorite kazanmış değildir. Zamanla “Kütüb-i Sitte” “Kütüb-i Hamse”, “Sünen-i Erbaa” gibi tanımlamalarla ifade edilmeye ve bu kavramlarla kitaplara özel bir önem verilmeye başlanmıştır. Bu kavramlar ortaya çıkmadan önce İmam Mâlik’in (179/975) *Muvatta’ı* ile İmam Buhârî ve İmam Müslim’in *el-Câmiu’s-Sahih*’leri, Sahih hadisleri muhtevî eserler hakkında yapılan tartışmaların odağı haline gelmiştir. Sahih hadisleri derleyen kitaplar hakkında yapılan tartışmalarda eserlerin otorite kazanma süreçleri önem arz etmektedir. Diğer yandan bu kitapların otoritesinin yapılan tartışmalarda, musanniflerin otoritesini ikinci planda bıraktığı dikkatlerden uzak tutulmamalıdır. Bu hususu ele almadan önce bazı eserlerin otorite kazanma süreçlerine kısaca dikkat çekmek istiyoruz.

#### a. İmam Mâlik ve el-Muvatta’

İmam Mâlik Medine’nin fakihî ve peygamber yurdunun ilmini sonraki nesillere aktaran en önemli siması olup başlıca eseri *el-Muvatta’*’dır. İmam Mâlik’in *Muvatta’ı* eş-Şâfiî’nin (204/819) “Allah’ın kitabından sonra en sahih kitap İmam Mâlik’in *Muvatta’ı*’dır” ve “Yeryüzünde ilim yönünden Mâlik’in kitabından daha sahih bir kitabın bulunduğunu bilmiyorum”<sup>1</sup> ifadeleriyle söz konusu eserin önemine ilk defa göndermeler yapılmıştır. İmam eş-Şâfiî’nin bu sözleri aslında doğrudan doğruya bu eserin otoritesine işaret etmektedir. Özellikle mağrib ulemasının, biraz da mezhebî tercihlerle, *Muvatta’* hakkındaki övgü dolu sözleri de önem arz etmektedir.<sup>2</sup> Hatta Mağrib ulemasından Ebû Bekir İbnu’l-Arabî’ye (543/1148) göre, *Muvatta’* ve Buhârî iki asıldır. Diğer hadis kitapları bu ikisi üzerine inşa edilmiştir.<sup>3</sup> İbn Hazm (456/1063), “fıkıh ve hadis sahasında meydana getirilmiş bu eserin bir dengi yoktur” sözüyle de eserin otoritesine atıfta bulunmaktadır. *Muvatta’*, dört hadis dışında kalanları sahih olup mürsel ve munkatî’ olanlarının da

<sup>1</sup> ez-Zehabî, Ebû Abdillâh, Şemsüddîn, *Tezkiratu’l-Huffûz*, Dâiretü’l-Meârifî’l-İslâmiyye, İndia 1955, I, 208.

<sup>2</sup> ez-Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Cemalüddîn, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni’s-Salâh*, thk. Zenelâbidin Muhammed, Advâü’s-Selef, Riyad 1419/1998, I, 165; es-Süyutî, Celâleddîn Abdurrahman, *Tedribü’r-Râvî bi Şerhi Takrîbi’n-Nevevî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1989, (I. Baskı), I, 91.

<sup>3</sup> Ebû Bekir İbnu’l-Arabî, Muhammed b. Abdullah, *Ârizatü’l-ahvezî bi-şerhi Sahihî’t-Tirmizî*, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut, trs., I, 5; (İbn Hacer, *Nüket ala İbni’s-Salâh*, Dâru’r-Râye, Riyad 1415/1994, (II. Baskı), I, 279’dan naklen).

mevsûl rivayetleri tespit edilmiştir.<sup>4</sup> Netice itibarıyla, *el-Muvatta'*ın sıhhat yönünden derecesi hakkında ortaya çıkan görüşler gruplandırıldığında, denilebilir ki, Mâlik'in râvîlerin cerh ve ta'dîlindeki şiddeti, hadisleri kabulündeki ihtiyatı ve titizliği dolayısıyla *el-Muvatta'*, el-Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinden önce gelir.<sup>5</sup> İmam Mâlik'in *Muvatta'*ı daha çok mağrib ulemasınca otorite kabul edilerek öne çıkarılmıştır. Nitekim Dehlevî'nin işaret ettiği<sup>6</sup> gibi o da sahîh kaynaklar arasında ve ilk önce derlenen eserlerden biridir.

#### b. İmam Buhârî ve *el-Camiu's-Sahîhi*

İmam Buhârî (256/869), hadis ilimlerindeki yetkinliğin zirvesi olan âlimlerimizdendir. Buhârî, sahîh hadisleri bir arada toplaması yanında hadis ilminin tartışılmaz otoritelerinden biridir.<sup>7</sup> Buhârî'nin altıyüzbin kadar rivâyet arasından seçerek onaltı yılda meydana getirdiği *el-Câmiu's-Sahîh*'i<sup>8</sup> ilim çevrelerince hiçbir kitaba nasip olmayan bir kabule mazhar olmuştur. Bundan dolayı da hem değişik dillere tercüme hem de şerh çalışmalarının odağı haline gelmiştir.<sup>9</sup> Buhârî'ye atfedilerek nakledilen bilgiye göre, o, kitabına sahîhler dışında hadis almamış ve hacmi büyümesin diyerek bir kısım sahîhleri kitabına yazmamıştır.<sup>10</sup>

Buhârî'nin ölümünden yaklaşık yarım asır sonra İmam Neseî'nin (303/915), Buhârî'nin eserinin önemine işaret eden "Hadis kitapları içinde ondan (Buhârî'nin Kitabı'ndan) daha güzeli yoktur" sözüne ilaveten ondan sitayişle bahseden pek çok âlim bulunmaktadır.<sup>11</sup> Mesela; "Sadece sahîh hadisleri toplayarak ilk defa kitap haline getiren Buhârî'dir" sözünü dikkate alanlar, ondan sonra da sahîh hadisleri bir araya toplayanın Müslim b. el-

<sup>4</sup> es-Süyûtî, *Tedrib*, I, 212.

<sup>5</sup> Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1998, II. Baskı, s. 216.

<sup>6</sup> ed-Dehlevî, Şah Veliyyullah, *Huccetullâhi'l-Bâliğa*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul, 1994, I, 491 vd.

<sup>7</sup> M. Mustafa el-Azamî, "Buhârî", *DİA*, İstanbul, 1992, VI, 370.

<sup>8</sup> İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Hedyü's-Sâri Mukaddimetu Fethu'l-Bâri*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, trs, s.7; Kastallânî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sâri li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatü'l-Meymene, Mısır, 1306, I, 29.

<sup>9</sup> M. Said Hatiboğlu, "Müslüman Alimlerin Buhârî ve Müslime Yönelik Eleştirileri", *İslami Araştırmalar Dergisi*, (Hadis Sünnet özel sayısı), C.X, Sayı: 1-2-3-4, s. 1.

<sup>10</sup> İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullah, *el-Kamil fî Duafâi'r-Ricâl*, thk. Yahya Muhtar, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1988, I, 131; İbn Hacer, *Hedyü's-Sâri*, s. 7; Kastallânî, *İrşâdü's-Sâri*, I, 28. Buhârî ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. M. Mustafa el-Azamî, "Buhârî", *DİA*, VI, 368-372.

<sup>11</sup> Neysâbü'rî, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, thk. Fuad Abdül Münim, Dâru'd-Da've, Mısır, trs., s. 18 vd.; İbnu's-Salâh, *Mukaddimetu İbni's-Salâh fî Ulûmi'l-Hadis*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire, trs., s. 18 vd.; Bkz. Kamil Çakın, "Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. X, sayı: 1-2-3-4, s. 103, 106;

Haccâc (261/874) olduğunu kabul etmişlerdir. Müslümanlar arasında bu iki kitap Kur'an'dan sonra kitapların en sahîhi kabul edilmiştir.<sup>12</sup>

Buhârî'nin otorite kazanma sürecinden önceki dönemlerin (ister tedvin esterse tasnif dönemleri olsun) temel karakteristiği, takdir ve tenkidin yan yana kaydedilmesidir. Buhârî'yi sevenler onu takdir edenler, ilmîne güvenenler, aynı zamanda onun hatalarını da tenkid etmekten kaçınmamışlardır. Ayrıca bu dönemde Buhârî üzerinde bir icmân da oluştuğuna dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır.<sup>13</sup>

Buhârî'nin *Sahih*'ine aldığı hadisler hakkında ilk eleştiri hocası Ahmed b. Hanbel (241/855)'den gelmiştir. O, Buhârî'de bulunan dört hadis dışındakilerin sahih olduğunu tasdik etmiştir.<sup>14</sup> Buhârî'ye eleştiri getirenler arasında, İbn Kuteybe (276/889) şuf'a hadisi hakkında,<sup>15</sup> Buhârî'yi icthad ve fetva ehlinde sayarak sitayişle kendisinden bahseden İbn Hazm ve Hatîb el-Bağdâdî<sup>16</sup> ile *el-İlzâmât* ve *et-Tettebbu'* adıyla eserlerinde ele aldığı meselelerden dolayı Dârekutnî (389/998) sayılabilir.<sup>17</sup>

Buhârî'nin *el-Camiu's-Sahih*'inin otorite kazanma süreci ve Buhârî'nin sahih hadisleri derleyen ilk eser olup olmadığı hakkında yapılmış müstakil çalışmalar<sup>18</sup> olduğu için, meselenin detaylarını o çalışmalara havale etmek

<sup>12</sup> İbnü's-Salâh, *Mukaddime*, s. 17.

<sup>13</sup> Bkz. Kamil Çakın, *Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci*, s. 106, ayrıca bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, Umran Yay., İstanbul, 1996, s. 289.

<sup>14</sup> İbn Hacer, *Hedyü's-Sârî*, s. 5. Bunlar arasında, Ahmed b. Hanbel'in ölümüne yakın oğlu Abdullah'dan "bu hadisi kitabımdan çıkar" dediği rivâyetlerden biri de vardır. Bkz. Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı yay., İstanbul 1992, Menâkıb, 25; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı yay., İstanbul, 1992, II, 301.

<sup>15</sup> İbn Kuteybe, *Te'vilü Muhtelifi'l-Hadis*, (Hadis Müdafası), Çev. Hayri Kırbasoğlu, Kayıhan yay., İstanbul, 1989, (II. Baskı), s. 351; Buhârî, Hiyel, 14, Salat, 68; İbn Kuteybe, *Te'vil*, s. 156.

<sup>16</sup> İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhalla*, Daru'l-Fikr, trs., I, 70, 71, IX, 59.

<sup>17</sup> ed-Dârekutnî, *el-İlzâmât*'ında Buhârî ve Müslim'in isnadları ve râvileri güvenilir olup her ikisinin de şartlarına uyduğu halde Sahih'lerine almadıkları hadisleri konu edinmiştir. Asıl amacı şartlarına uyduğu halde bu hadisleri eserlerine almaması gerektiği üzerinde durur. *et-Tettebbu'* adlı eserinde ise Buhârî'de gördüğü illetli hadisleri tespit etmeye çalışmıştır. Bkz. Çakın, Kamil, Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci, s. 103. Buhârî ve Müslim'e yapılan eleştiriler hakkında bkz. M. Said Hatiboğlu, *Eleştiriler*, s. 1vd.; Buna verilen cevaplar için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Sahihayn'a Yöneltilen Tenkidlerin Değeri", *Sünnetin Dindeki Yeri*, (Sempozyum Bildiri Kitabı) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997, s. 335 vd.; Ayrıca bkz. Enbiya Yıldırım, "Sahihân üzerine İcmâ Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, 1998, s. 361-369.

<sup>18</sup> Bu çalışmalardan bazıları şunlardır: Selahattin Polat, Buhârî'nin Sahih'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1990, sayı: 4, s. 237-255; Kamil Çakın, "Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci", *İslami Araştırmalar Dergisi*, C. X, sayı: 1-2-3-4, s. 100-109; M. Emin Özafşar, "Rivâyet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Camiu's-Sahih'i", *AÜİFD*, C. XXXIX, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1999, C. CXXXIX, s. 287-356; H. Musa Bağcı, "Hadis Metodolojisinde Sahihu'l-Buhârî'nin Sıhhat Bakımından Tasnif Edilen İlk Eser Olduğu Fikrinin Eleştirel Analizi", *AÜİFD* (2004), Sayı I, s. 39-56.

daha doğru olacaktır. Bu nedenle Buhârî'nin *el-Camiu's-Sahîh*'inin otorite kazanma sürecini, yapılan bu çalışmalardan faydalanarak vermeye çalışacağız.

“Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh* adlı eseri, gerek sağlığında gerekse sonraki 2-3 asırlık dönem içerisinde icmâa konu olmamıştır. Çağdaşları tarafından olduğu kadar sonraki âlimler tarafından da tartışılmıştır. Buhârî'nin vefatından sonraki yıllarda *Sahîh*, henüz İslam dünyasında tanınmadığı için fazla ilgi çeken bir eser niteliğini haiz olmamış, hatta bir müracaat kaynağı şeklinde bile kullanılmamıştır. Belki bir asır geçtikten sonra yavaş yavaş dikkatleri çekmeye başlayan *Sahîh*, zaman zaman tenkid edilmiştir. Önceleri tenkidlerin ağır basmasına karşılık, tenkidler ile övgülerin bir arada yapıldığı bir dönem gelmiş ve nihayet VI. asrın başlarından itibaren tenkidler yerini övgüye bırakmıştır. Bu övgülerle birlikte icmâ'a giden yol açılmış ve VI. asrın ortalarına doğru icmâ fikri telaffuz edilir olmuştur. Bu konuda kanaatimizce son sözü İbnu's-Salâh söylemiştir. İbnu's-Salâh, Buhârî'deki hadislerin sahîh olduğunda ümmetin icmâ'ı bulunduğunu en açık tarzda dile getiren ilk kişidir. İbnu's-Salâh kendinden sonraki âlimleri de etkileyerek bu icmâ' fikrinin resmîyet kazanmasını sağlamıştır.”<sup>19</sup>

Neysâbü'rî, Buhârî ve Müslim'in sahihlerini övmekle yetinmez bu ikisini sahîh hadisleri ilk defa tasnif edip bir kitapta toplayan müellifler olarak nitelendirir.<sup>20</sup> Onun bu görüşü isabetli değildir. Zira bugün elimizde bulunan kaynaklar ve konu ile ilgili bilgiler sahîh hadislerin toplanması ve tasnifinin en az Buhârî'den bir asır önce başladığını göstermektedir.<sup>21</sup> Buhârî'nin sahih hadisleri ilk tasnif eden birisi olduğu iddiası bütün âlimlerin ortak olarak kabul ettiği bir görüş de değildir. Özellikle bu, İbnu's-Salâh ve onu takip eden âlimlerin benimsediği bir görüştür. Farklı görüşler dikkate alınmadan bunun mutlak bir görüş olarak kabul edilmesi doğru değildir. Buhârî'nin tercih edilmesinde Şâfiî geleneğine mensup âlimlerin büyük rolü olduğu inkâr edilemez. Hatta onların Mâlikîlere karşı olan taassubunun bir eseri olarak da kabul edilebileceği hatırlardan uzak

<sup>19</sup> Kamil Çakın, *Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci*, s. 109.

<sup>20</sup> en-Neysâbü'rî, *Medhal*, s. 4.

<sup>21</sup> Bkz. Kamil Çakın, “Hadis Tarihi ve Tedvini ile ilgili Bazı Meseleler”, *Alperen Dergisi*, Kasım 95, s. 54-57. Neysâbü'rî'nin Buhârî ve Müslim'i övmek için iler sürdüğü, “Hicaz, Irak ve Şamlılar Buhârî ve Müslim'in öne geçmesi ve hadis ilminde temayüz etmesi nedeniyle, Horasanlıların önceliğini tanıyorlardı” ifadesi de gerçeği yansıtmamaktadır. Bkz. Kamil Çakın, *Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci*, s. 104.

tutulmamalıdır. Aynı şekilde Buhârî'nin, Ebû Hanîfe'nin görüşlerini red eden rivâyetleri toplaması da Şâfiîlerin Buhârî'yi ön plana çıkarmalarında etkili olduğu söylenebilir. Israrlı bir şekilde Buhârî ve Müslim üzerine kalem oynatan Şâfiî usul âlimleri İmam Mâlik ve *Muvatta'*ı hakkında susmayı tercih etmişler, hatta sürekli Buhârî ve Müslim'in Sahîhlerini öne çıkaran, kendi yaklaşımlarına karşı yazılıp çizilenler karşısında da savunmacı bir tavır sergilemişlerdir.<sup>22</sup> Şâfiî âlimlerin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerini ön plana çıkarma gayretleri ile ilgili bu tespitler, tesirlerinin olduğu aşikâr olmasına karşın bütünüyle haklılık ifade etmemektedir. Zira ümmetin Şâfiîler dışında, azımsanamayacak sayıda âlim onların otoritesini dile getirmiştir. Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinin ümmet arasındaki kabulünün altında yatan gerçeği yakalamak gerekir. Burada Buhârî ve Müslim'in hadis ilimlerindeki engin ve herkese nasip olmayan bilgi birikimlerinin ve ilmi metodlarının yeri inkar edilemez.

Şâfiî muhaddislerce ön plana çıkarılması ile birlikte Buhârî'ye yapılan eleştirilerin temel kaynağını oluşturan ta'likatlar da yine aynı muhaddisler tarafından savunulagelmiş ve bunların sahîh olduğu yönünde bir kanaat de oluşmuştur. Buhârî'nin muallâkâtının cezm sıygası ile nakledilmiş olmasından dolayı hadislerin mevsûl olduğu ve sahîhliğine hükmedileceği gibi bir kanaat oluşmuşsa da, bunların sıhhatinin tespiti cezm sıygası ile rivâyet edilmiş olması değil, bizatihi isnadlarının tedkiki ile mümkün olacaktır.<sup>23</sup> Ahmed Nâim'in bu sözlerine İbn Hacer ile Süyûtî'nin Buhârî ve Müslim'in Sahîh'lerinde bulunan bazı hadislerle ilgili eleştirilere cevap vermekte bir takım zorlamalara gittikleri yönündeki beyanları da ilave edilmelidir. Bundan dolayı gerek Buhârî ve gerekse Müslim'in eserlerinin otoritesini musannifin otoritesinin önüne geçirmek, sonraki dönem hadis sıhhat tespiti çalışmalarını da etkilemiştir. Buhârî'nin Sahîh'i yedinci asırdan itibaren Kur'an'dan sonra en güvenilir eser kabul edilmesinin yanında, ihtiva ettikleri hadislerin tamamının hatta Buhârî'nin ricalinin naklettiği haberlerin de sahîh kabul edildiği bir anlayış İslam dünyasında yaygın hale gelmiştir. Günümüzde hadis ilmiyle meşgul olan âlimlerin bir kısmı da ilmi gerçeklere aykırılık, tarihi vakalarla uyumsuzluk vb. gerekçelerle Buhârî'nin *Sahîh'*inde bulunan bazı hadislerle eleştiriler getirmektedir.

<sup>22</sup> Bkz. H. Musa Bağcı, "Hadis Metodolojisinde Sahîh'î-Buhârî'nin Sıhhat Bakımından Tasnif Edilen İlk Eser Olduğu Fikrinin Eleştirel Analizi", *AÜİFD* (2004), Sayı I, s. 54-56.

<sup>23</sup> Ahmed Nâim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı yay., Ankara, 1982, s. 231-232.

### c. İmam Müslim ve *el-Camiu's-Sahih'i*

Ebu'l-Hasan Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî (261/874) hadis tarihinin önde gelen önemli simalarından bir diğeridir. Hicaz, Irak, Şam ve Mısır'a ilmi yolculuklar yapmıştır. Abdullah b. Mesleme el-Ka'nebî (221/836), Yahya b. Yahya (234/849), Ahmed b. Hanbel (241/855), İshak b. Râhûye (238/852) gibi devrinin en önde gelen âlimlerinden hadis almıştır. Bir başka muhaddis imam Ebû İsâ et-Tirmizî (279/892) kendisinden hadis dinleyip rivâyet edenler arasındadır.<sup>24</sup>

Tıpkı ilk iki eser hakkında olduğu gibi Müslim'in *el-Camiu's-Sahih'i*ni de hem öven hem de eleştiren âlimler bulunmaktadır. Özellikle Müslim'in *Câmi'i* mağrib ulemasınca, tertibinin güzelliği nedeniyle, Buhârî'ye tercih edilmiştir.<sup>25</sup> Her ne kadar Müslim önemli bir hadis kaynağı olsa da daima Buhârî'nin *Sahih'inin* gölgesinde kalmıştır. Kaynaklarda sahih hadis kaynakları üzerine yapılan tartışmaların sürekli Buhârî merkezli yapılması, Müslim'in eserinin ikinci planda kalmasında önemli etkenlerden biridir diyebiliriz. Aslında Müslim'in *Sahih'i*ni veya Buhârî'nin *sahih'i*ni diğerine tercih edenler, bir bütün olarak bu tercihte bulunmuştur. Yoksa ferd ferd hadisleri hakkında yapılmış bir tercih değildir.<sup>26</sup> Zira tek tek rivâyetler ele alındığında Müslim'in bazı rivayetleri Buhârî'nin rivâyetlerinden daha sahihtir.

Yine biz Müslim üzerine söylenen övgü dolu sözler ile eleştirilerin detaylarını yapılan müstakil çalışmaya<sup>27</sup> havale ederek önemli gördüğümüz birkaç tespiti burada kaydetmek istiyoruz.

Klasik rivâyet koleksiyonlarımız özellikle hicri üçüncü asra ait olan mutemed hadis kaynakları, daha önceki yazılı külliyattan rivâyetler seçilmek suretiyle meydana getirilmiştir. Bu gün bu eserin zâtî kıymetini tespit edebilmek için, her şeyden evvel, kendi kaynakları ile mukayeseli tetkiklerinin yapılması kaçınılmazdır. Şifahi rivâyet döneminin sakıncaları saklı kalmak koşuluyla erken döneme ait kaynakların zati ve tarihi değerini

<sup>24</sup> İmam Müslim'in hayatı, hocaları ve talebeli ile eserleri hakkında bilgi için bkz. ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnaud, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983, I. Baskı, XII, 557-580; M. Yaşar Kandemir, "Müslim", *DİA*, İstanbul, 2006, C. XVII s. 93-94.

<sup>25</sup> ez-Zerkeşî, *Nüket*, I, 168; ez-Zehebî, *Siyer*, XV.494, Ebû Nuaym el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-Müstahrec ala Sahih'i'l-Müslim*, thk. K. Abdülazim, Beyrut 1996, Muhakkik'in Mukaddimesi, I, 4-5; el-Kettânî, Ebû Cafer Muhammed, *Hadis Literatürü*, trc. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul 1994, s. 19, 21. İmam Müslim'in *Sahih'i* hakkında söylenen övgü dolu sözler için bkz. M. Emin Özafşar, *Eser Karizması*, s. 293-294.

<sup>26</sup> ez-Zerkeşî, *Nüket*, I, 256-257.

<sup>27</sup> M. Emin Özafşar, *Eser Karizması*, s. 288-294.



tespit için böyle bir çalışma zorunludur. Eser karizmaları'nın aşılması da buna bağlıdır. Eğer, bir eserdeki haberlerin büyük çoğunluğunu ihtiva eden erken kaynakları mevcutsa, bu kaynakların değer itibarıyla ondan daha aşağı olmaması icab eder. Müslim'in eseri özelinde, onun zati kıymetine dair söylenenlerin ilmi mütalaalar olup olmadığı yargısı, kaynaklarıyla mukayeseli bir çalışma tetkikinin sonucuna bırakılmalıdır.<sup>28</sup>

Âlimlerin, Kur'an'dan sonra el-Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'lerinin en sahîh hadis kitapları olduğu konusunda ittifak ve ümmetin de bunları kabule şayan bulduğunu ifade eden en-Nevevî (676/1277), el-Buhârî'nin kitabının Müslim'inkinden daha sahîh ve daha faydalı olduğu kanaatinde. O, Buhârî'yi tercih ettiğini, Ebû Ali en-Neysâbûrî'nin (349/960) ve bazı Mağrib âlimlerinin Müslim'i daha sahîh kitap kabul etmelerinin isabetli olmadığını dile getirir. Haddi zatında ulema arasında makbul olan, Buhârî'nin *Sahîh*'inin tercih edildiği görüşüdür.<sup>29</sup> İbn Kesîr (774/1372) de Nevevî ile aynı kanaati paylaşmaktadır.<sup>30</sup>

İrakî de her iki imamın *sahîh*lerinin diğer hadis kitaplarından daha sahîh olduğunu belirtmektedir<sup>31</sup> ki, bu doğrudur. Ancak ulemanın söylediği bu söz sanki bu iki kitaptaki hadislerin bütünü sahîh ve hiç tenkit edilmemiş gibi kabul görmüştür. Bu ise sahîh hadislerin sıhhatinin tespitinde yanlış bir değerlendirmeye neden olmuştur. Bunun neticesi hadislerin sıhhatinde kitaplar esas alınmaya başlamıştır. Muhtelif kitaplar hakkında yazılan övgü dolu sözler neticesinde o kitaplarda bulunan hadislerin tamamı sahîh gibi algılanmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte İslam ilimleriyle uğraşan pek az âlim bu hatadan kurtulabilmiştir.

<sup>28</sup> M. Emin Özafşar, *Eser Karizması*, s. 300. Müslim'e getirilen eleştirileri şu başlıklar altında toplamak mümkündür: 1-Rivâyet tekniği açısından yapılan eleştiriler. 2-Zayıf oldukları ileri sürülen râvilerinden bazıları hakkında yapılan değerlendirmeler. 3-Müslim'de bulunduğu halde mevzuat kitaplarında yer alan hadisler. 4-Eserin içeriğine yöneltilen eleştiriler. (Kur'an'la çelişen rivâyetler, sihir hadisi, zinakar, hırsız ve içki içenin imanı ile ilgili hadisler, Abdullah b. Übey b. Selül ile ilgili hadis, Kur'an metni ile çelişen haber, İbrahim (as) ile ilgili haber.). 5-Tarihi vakalarla çeliştiği için eleştirilen rivâyetler. (Miraç hadisi, Ebû Hureyre hadisi, Ebû Süfyan hadisi, kıyametin vaktini bildiren hadis, emzirme ile ilgili hadis, siyasi içerikli haberler, yere batan ordu hadisi). 6-Bedîhî gerçekliklere ters düştüğü için eleştirilen hadisler. (Hz. İsa ile Azrail polemîği, Şeytanın her doğana dürtmesi, Hz. Süleyman ve eşleri hakkındaki rivâyetler). Müslim'e getirilen eleştiriler hakkında geniş bilgi için bkz. M. Emin Özafşar, M. Emin, *Eser Karizması*, s. 303-343. el-Elbânî, Müslim'de geçen 50 kadar hadisi zayıf saymıştır. Bkz. Mahmud Said Memduh, *Tenbihu'l-Müslim ilâ Teaddi'l-Elbânî ala Sahîhi Müslim*, I. Baskı, y.y., b.y., 1987; krş. M. Emin Özafşar, *Eser Karizması*, s. 350-351.

<sup>29</sup> en-Nevevî, Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Sahîhi Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, el-Matbaatü'l-Mısıryye, (II. Baskı), by, 1348/1929, I. 14; es-Süyûtî, *Tedrib*, I. 49.

<sup>30</sup> İbn Kesîr, *İhtisaru Ulûmi'l-Hadis*, Daru't-tûras, 1979, s.45.

<sup>31</sup> el-İrakî, Zeynüddîn Abdurrahman, *el-Elfiye*, thk. Mahir Yasin el-Fahl, Multekâ Ehlil-Hadis, by, trs, s. 13; Zerkeşî, *Nüket*, I, 165

Buhârî ve Müslim'in karizmaları, muhtelif rüyalarla da desteklenmeye çalışılmış,<sup>32</sup> Buhârî ve Müslim'in kitapları hakkında icmâ olduğu yönündeki görüşler özellikle beşinci asırdan itibaren her asırda tekrar edilerek günümüze kadar gelmiştir. Onlara yöneltilen eleştiriler dikkate alınmamış ya da bu tenkidlere çeşitli verilerle savunmalar yazılmıştır. Nitekim, beşinci asırda Hâkim en-Neysâbûrî (405/1014), Ebû İshak el-İsferâyînî (418/1027), İmamı'l-Haremeyn el-Cüveynî (478/1085)<sup>33</sup> altıncı asırda Kadı İyâz (544/1149), yedinci asırda İbnu's-Salâh (643/1245) ve en-Nevevî (676/1277) sekizinci asırda Hafız el-Alâî (768/1367) gibi âlimler bu hususta öne çıkan isimlerdendir. Dokuzuncu asırdan sonra ise icmâ fikrini benimseyenler sayılamayacak kadar çoğalmıştır.<sup>34</sup>

Pratik değeri ve anlamı üzerinde hiçbir kafa yorulmayan ve klişe haline gelen bu icmâ fikrini ifade eden sözler tekrar edilip durulmuştur. İcma fikrinin pratik anlam ve değeri üzerinde söylenen sözler ve yapılan çalışmalar küçümsenmiş, bazen zikrine bile gerek duyulmamıştır. Bazen de tevil edilerek unutturulmaya çalışılmıştır. Bunun sonucu olarak âdeta bu iki eserin karizması sorgulanamaz hale gelmiştir.<sup>35</sup>

Burada akla gelebilecek bir suale daha işaret etmekte yarar vardır. Söz konusu eserleri karizmatik hale getiren sebepler neler olabilir. Kanaatimizce bu eserleri karizmatik hale getiren ana husus, müelliflerinin hadis ilmindeki yetkinlikleridir. Mezhebî taassup, eserlerle ilgili menkıbevî hadiselerin ve rüyaların anlatılması, hadislerin sıhhati ve hadis şerhlerinin bu eserler üzerine bina edilmesi ve tartışmaların söz konusu şerhlerde derinlemesine ele alınmış olmasının da bu eserlerin karizma ve otorite kazanmasında etkili olduğu akla gelen diğer hususlardır.

## 2. MUSANNİF KARİZMASI

Şüphesiz eser karizmasının doğuşunda müelliflerin ilmi yetkinliklerinin tesiri inkar edilemez. Aynı şekilde eser ile müellifinin otoritesini bir birinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Ancak buna rağmen eserler ile musanniflerinin otoritesi arasında farklılıkları dikkate almamızı gerekli kılacak veriler de mevcuttur. Müellif eser yazdığı sahada

<sup>32</sup> Örnekler için bkz. M. Emin Özafşar, *Eser Karizması*, s. 190.

<sup>33</sup> İbnu's-Salâh, Osman b. Abdırâhman eş-Şehrezûrî, *Sıyanetü Sahîhi Müslim*, thk. Muvaffak Abdullah, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, (II. Baskı), Beyrut 1408 s. 86. Buhârî ve Müslim'in kitaplarındaki hadislerin sahihliği hakkındaki icmâ iddialarının değerlendirmesi için bkz. *Kamil Çakan, Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci*, s. 100-109; Enbiya Yıldırım, "Sahîhân Üzerine İcmâ Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s. 361-369.

<sup>34</sup> Bkz. M. Emin Özafşar, *Eser Karizması*, s. 291.

<sup>35</sup> Bkz. M. Emin Özafşar, *Eser Karizması*, s. 292.

yetkin olmasa eserine öylesine önemli derecede ihtimam gösterilmezdi. Eser karizmasının müellifin ilmi karizmasını arka plana itmiş olması, bütün bilimler açısından olduğu gibi hadis ilimleri açısından da problem oluşturmaktadır. Bizim açımızdan bakıldığında en önemli husus, sahih hadislerin tespitinde bize yardımcı olacak hadis ilmi ile ilgili birikimlerin dikkatlerden uzak tutulmasına neden olan tutumdur. O da musannif ve onun ilmî kudretini gölgeleyecek derecede bir tek eserini öne çıkarma gayretidir.

#### a. İmam Mâlik ve Hadisteki Otoritesi

İmam Mâlik Medine’de doğup, orada yetişmiş ve yaşamış ve 179/975’te orada vefat etmiştir. O döneminde hadis âlimleri arasında olduğu kadar fıkıh ile de şöhret bulmuştur. Medine’nin hadisi en iyi bilen âlimi<sup>36</sup> olarak tanınmıştır. Onun hadis ilimlerindeki seçiciliğine ve otoritesine işaret eden şu sözü burada zikredilmeye değerdir: “Şu sütunların dibinde, ‘Peygamber (sav) şöyle buyurdu’ diyen yetmiş kişiye rastladım. Bunlar belki, Beytu’l-mâl kendilerine emanet edilecek kadar emin kişilerdi. Fakat hiçbiri buna (hadis almaya) elverişli değildi.”<sup>37</sup> İmam Şafii’nin “Mâlik, Allah tealâ’nın Tabiin’den sonra kullarına karşı huccet olarak gönderdiği bir insandır,”<sup>38</sup> sözü, belki imamın hadis ve diğer islamî ilimler alanındaki otoritesine dair önemli bir ifadedir. Onun hadis ilimleri açısından otoritesini ifade eden pek çok söz söylenmiştir. Nitekim “Medine’de ravileri, fıkıh ve din anlayışlarına, fazilet ve ibadet durumlarına göre değerlendiren”<sup>39</sup> bir âlim olması önemli vasıflarından biridir. Buradan anlaşılmaktadır ki, o, rivayetlerini aldığı ravilerin sadece güvenilirlikleri yönüyle değil, aynı zamanda onların fakihliğini ve hadis tahammül ve edasındaki yetkinliğini, bir başka ifadeyle, ravilerin hadis ilmine ehil olup olmadıklarını dikkate almıştır.

“Mâlik’ten daha asil, daha büyük, daha itimada şayan, hadis bakımından daha emniyetli ve zayıf ravilerden daha az rivayet eden birini görmedim,”<sup>40</sup> “İmam Mâlik, hadis ilminde, ravi tenkidinde (cerh ve tadil) Kitap ve Sünnet’ten hüküm istihracında büyük şöhret bulmuştur. Onun bu

<sup>36</sup> ez-Zürkânî, *Şerhu ’z-Zürkânî Ale ’l-Muvatta’*, Matbaatü’l-Hayriyye, by, trs., I, 4

<sup>37</sup> el-Cezâirî, Tahir, *Tevcihu’n-Nazar İla Usuli’l-Eser*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetu Matbuati’l-İslamiyye, Beyrut 1995, s. 93.

<sup>38</sup> İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, thk. İbrahim ez-Zeybak, Adil Mürşid, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, trs., X, 8.

<sup>39</sup> İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, X, 5.

<sup>40</sup> İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, X, 8.

sahalarındaki üstünlüğü, akranları ve asrının ileri gelen imamları tarafından teslim edilmiştir<sup>41</sup> ifadeleri onun hadis ilmindeki otoritesine yapılan önemli bir vurgudur.

Mâlik (179/975), Sevrî (161/777) ve Evzâî (159/775) bir meselede ittifak etmişlerse bir nass bulunmasa da o sünnettir<sup>42</sup> sözü İmam Mâlik'in Sünnet hakkındaki bilgisinin enginliğini dile getirmektedir. Onun hadis ilmindeki yerine işaret etmek üzere hafıza gücü<sup>43</sup> ve ravilerin tenkidinde çok şiddetli ve onların durumunu en iyi bilen kişi olmasının<sup>44</sup> dile getirilmesi, onun hadis ilimlerdeki ve hadis ilminin gelişmesine katkısının önemine işaret eder. Ayrıca kesin olmamakla birlikte, cerh ve tadil ilmine ait kaidelerin mühim bir kısmının Mâlik b. Enes tarafından ortaya konulduğu<sup>45</sup> söylenmektedir. Abdürrezzâk'ın (211/827) "İnsalar ilim öğrenmek için develeriyle (oraya buraya) yolculuk yapsa, Medine'nin âlimi (Mâlik)'ten daha bilgili birini bulamazlar"<sup>46</sup> sözü de onun hadis ve diğer ilimlerdeki ilmî karizmasına işaret etmektedir. İmam Mâlik'in *Muvatta'*ının otoritesinden çok hadis ilminde onun önemli vasfı, hadis ilimlerine yaptığı katkılardır. Onun musannif olarak otoritesi, kitabının otoritesinden önemlidir. Zira onun *Muvatta'*a almadığı hadislerin sıhhatini tespit etmede bize yardımcı olacak bilgileri taşıması ve cerh-ta'dil ilminin gelişmesini yaptığı katkılar bir tarafa bu ilmin kurallarının temellerini atanlardan biri olması *Muvatta'*dan daha önemlidir. Dolayısıyla, hadis metinlerini muhtevî *Muvatta'*ın otoritesinden çok onun musannif olarak otoritesi öne çıkarılmalıdır.

#### **b. İmam Buhârî'nin Hadis İlmindeki Otoritesi**

Buhara'da 194/810 yılında doğmuş ve 256/870 yılında Hartenk'te vefat etmiştir. Günün şartlarında önemli ilim merkezlerine gitmiş ve orada hadis tahsili yapmıştır. Bini aşkın hocadan ders almıştır. Döneminin Buhara, Belh, Nisâbûr, Bağdâd, Kûfe ve Basra gibi meşhur ilim merkezlerini dolaşmış ve önde gelen muhaddislerinden ders almıştır.<sup>47</sup>

Ali b. El-Medîni'nin (234/849) şu sözü Buhârî'nin hadis ilimleri hakkındaki otoritesini ifade etmesi bakımından çok önemlidir. "Siz onun (bana karşı gösterdiği tevazuya) bakmayın. Onun gözleri kendi gibi birini

<sup>41</sup> ez-Zürkânî, *Şerh*, I, 4; Koçyiğit, *Tarih*, s. 214-215.

<sup>42</sup> ez-Zehebî, *Tezkira*, I, 209.

<sup>43</sup> İbn Hacer, *Tehzibut-Tehzib*, X, 7.

<sup>44</sup> İbn Hacer, *Tehzibut-Tehzib*, X, 6.

<sup>45</sup> Talat Koçyiğit, *Tarih*, s. 216.

<sup>46</sup> ez-Zehebî, *Tezkira*, I, 154.

<sup>47</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 391 vd.

daha görmemiştir".<sup>48</sup> Bir kişinin hocası tarafından taltif edilmesi her talebeye nasip olmayan bir takdirdir. Hocaları tarafından takdir edildiği gibi diğer ulema tarafından da hadis ilimlerindeki otoritesi, sitayişkar sözlerle dile getirilmiş ve Buhârî'nin *Sahih*'inin boyutlarını aşan bir üstünlüğe sahip olduğu ortaya konulmuştur. Kendisi hakkında İbn Huzeyme'nin (311/923) "Resulullah'ın hadislerini Buhârî'den daha iyi bilen birini görmedim," Ahmed b. Hanbel'in "Horasan, Buhârî gibi birini daha çıkarmamıştır,"<sup>49</sup> "Sanki hadis için yaratılmış"<sup>50</sup> "Dünyanın hafızları dörttür. Rey'de Ebû Zür'a (264/877), Semerkand'da Dârimî (255/868), Nisabur'da Müslim, Buhara'da ise Muhammed b. İsmail el-Buhârî'dir."<sup>51</sup>

Abdullah b. Münîr'in talebelerinden biri Buhârâ'ya gitmişti. Dönüp geldiğinde Abdullah ona, Buhârî'yi görüp görmediğini sormuş, görmedim cevabını alınca da "Buhara'ya gidip orada Buhârî'yi görmeden gelmede senin için orada bulunmada ne hayır olabilir ki?" karşılığını vermiştir.<sup>52</sup>

Ebû Sehl Mahmûd "Ben Mısır ulemasından otuzdan fazla kişiden 'Bizim dünyadaki tek gayemiz, Muhammed b. İsmail'in Tarih'ini incelemektir.' sözünü işitmişimdir, demiştir.<sup>53</sup> Abdullah b. Abdirrahmân da "Buhârî'nin hadis talebi bizimkine benzemez, o, bir râvînin hadisini ele aldı mı, hadis ilimleri açısından neyi var neyi yoksa gözler ortaya koyardı,"<sup>54</sup> sözleriyle Buhârî'nin hadis tenkidindeki engin bilgisine ve titizliğine işaret etmektedir. Buhârî Muhammed b. Yahya ez-Zühî (257/870) ile birlikte bir cenazede karşılaşırlar, Zühî ona, isimler, künyeler ve hadislerin illetleri hakkında sorular sorar. Hadiseyi anlatan kişi, sanki Buhârî "ihlas" suresini okuyormuşçasına hızlı hızlı Zühî'nin sorularına cevaplar veriyordu,<sup>55</sup> der. İmam Tirmizî (279/892) "Irak ve Horasan'da illetler, tarih ve isnad bilgisi konusunda Buhârî'den daha âlimini görmedim," sözüyle birlikte,<sup>56</sup> onun hadis ilminin en önemli konularında biri olan *İlelu'l-Hadis* konusundaki yerini talebesi Tirmizî (576/892) "Hadislerin illetleri, rical ve tarih konularında verdiğim bilgileri, Buhârî'nin *Tarih*'inden aldım. Bunların

<sup>48</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 420

<sup>49</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 421

<sup>50</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 421

<sup>51</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 423

<sup>52</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 424

<sup>53</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 426

<sup>54</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 427

<sup>55</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 432

<sup>56</sup> ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 432

çoğunu bizzat kendisiyle de mütalaa ettim” sözüyle dile getirirken onun hadis ilmindeki yerine de işaret etmektedir.<sup>57</sup>

İmam Buhârî'nin hadis ilimleri ile ilgili, daha da önemlisi onun sahih ve zayıf hadislerin bir bir tespitinde önemli bir yere sahip olan *Târih*'leri burada zikredilmesi gerekmektedir. Ashaptan başlayıp kendi şeyhlerine gelinceye kadar yaklaşık onüçbin ravînin güvenilirlik derecesini tespit ettiği *et-Târihu'l-Kebîr*, Rical ilminde yeni bir çıkış açmıştır. Bu kitap, hadislerin illetlerinin açıklanması ve hükümleri ile ravîlerin kimlik ve cerh-tadil bilgilerini ihtiva ettiği gibi, önemli sayıda lügavî, tarihî ve fikhî malumatı da bünyesinde barındırmaktadır. Kitab hakkında “Bir kişi, otuzbin hadis yazsa da, Muhammed b. İsmail'in Tarihinden müstağni kalamaz,”<sup>58</sup> sözü kitabın hadis ilimleri açısından değerini ortaya koymaktadır. *Târihu'l-Kebîr*'in bir muhtasarı olan ancak günümüze ulaşmamış *et-Târihu'l-Evsat*, nihayet bu ikisinin muhtasarı sayılan ancak yer yer farklı bilgiler de derlediği *et-Târihu's-Sağîr*, hadis ravilerinin cerh ve tadilinde önemli bir yere sahiptir. 418 zayıf râvîyi ihtiva eden *ed-Duağâ'i's-Sağîr*, bunun yanında *et-Tevârih ve'l-Ensâb* adlı eserleri de hadis ilimleri açısından önemlidir.<sup>59</sup> Musannif olarak Buhârî'nin otoritesinin önemini şu ifadelerimiz daha belirginleştirecektir. Sözelimi Buhârî'nin *Sahih*'ini ele aldığımızda bize yaklaşık 7000 civarında rivâyetin sıhhati hakkında bir bilgi verirken, müellif olarak otoritesi dikkate alındığında bu 7000 rivâyetin dışında kalanlar hakkında da bilgi vermektedir. Görüldüğü gibi imam Buhârî'nin sadece *Sahih*'ine yapılan otorite vurgusu onun esas olarak hadis ilimlerine katkısını ikinci plana itmiş gözükmektedir. Her ne kadar bu durum hadis ilmiyle işgal edenler tarafından bilinir olsa da akademik düzeyi yakalayamamış olanlar, muhaddislerden bazılarının eleştirilerini de dikkate almalarına rağmen kitabın geneli hakkında söylemiş oldukları sitayişkar sözler nakledilerek, sürekli onun *Sahih*'inin otoritesini konuşmaktan geri duramamışlar ve durmamaktadırlar. Oysa Buhârî denilince onun hadis ilimlerindeki yetkinliği, engin bilgisi eserinin şöhretinin ve bilgin olarak otoritesi dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

<sup>57</sup> Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., II, 27, ez-Zehebî, *Siyer*, XII, 432; en-Nevevî, Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs., I, 88; İbn Hacer, *Hedy*, s. 486;

<sup>58</sup> Hatîb, *Tarih*, II, 8;

<sup>59</sup> Buhârî'nin diğer eserleri hakkında bkz. M. Yaşar Kandemir, “Buhârî”, *DİA*, VI, 371-372.

### c. İmam Müslim'in Hadis İlmindeki Otoritesi

Hadis ilimleri açısından kitabının otoritesi musannifinin otoritesini arka plan iten bir diğer alim ise 206/821 yılında doğup 261/875 yılında vefat eden Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'dir.<sup>60</sup> Onun *Sahih'i*, Buhârî'nin ki ile karşılaştırılırken sürekli, eserin tertibinin güzelliği yahut tasnifteki başarısına vurgu yapılmıştır. Oysa Müslim hadis ilimleri açısından bakıldığında *Sahih'inin* boyutlarını aşan bir bilgi birikimine, hadise dair diğer bilgileri kendisinde toplama özelliğine ve bu alanda yazdığı pek çok esere sahiptir. Yaşadığı asırda hadislerin sahih ve sakimini eni iyi bilenlerden olduğu gibi<sup>61</sup> bazıları da onun Buhârî'den daha âlim ve hıfzının güçlü olduğunu dile getirmiştir.<sup>62</sup> İmam Müslim'in bir hadis alimi olarak hadis ilimlerine katkılarını ihtiva eden pek çok eseri bulunmaktadır. *el-Camius-Sahih* dışında kalan eserlerinden bazıları şunlardır:

*Kitabu't-Temyîz*: Muhaddislerin hadis tenkidindeki metodlarını ele alır.

*et-Tabakât*: sahabe ve tabiin ravilerinden 2246 kişi hakkında bilgi verir.

*Kitabu'l-Kunâ ve'l-esmâ*: rivayet zincirlerinde, isimleriyle tanınanların künye, künyeleriyle tanınanların isimleriyle zikredilmesi sonucu ortaya çıkan karışıklığı gidermek amacıyla yazılmış bir eserdir.

*Kitabu'l-Vuhdan*: kendilerinden sadece tek bir ravinin rivayette bulunduğu sahabe ve tabiin raviler ile ilgilidir.

*el-Müsnedü'l-Kebir*, *Kitabu'l-İlel*, *Kitabu'l-Akrân*, *Hadisu Amr b. Şuayb*, *Muhadramûn*, *Efrâdüş-Şâmiyyin* gibi daha pek çok eseri vardır.<sup>63</sup>

Müslim'in, *Câmi* dışındaki eserlerine baktığımızda da görülen şudur ki, onun diğer eserleri, cami dışında kalan hadislerin sıhhatini tespit etmede usul ve raviler hakkında bilgileri içermektedir. Bu nedenle Hadis ilimleri açısından bakıldığında Müslim'in hadis alimi olarak otoritesi sahih'inden daha önemlidir. Şayet Müslim'in hadis alimi olarak otoritesi olmasa *Sahih'in* otoritesinden söz etmek mümkün olmazdı. Bu nedenle eserin otoritesinde aslında musannifin otoritesi en büyük etkidir. Bu nedenle eser otoritesi zaman zaman musannif'in otoritesini ve birikimini geri plana itebilmekte ve musannif sonrası devirlerde bizzat musannifin, usul, bilgi ve mirası ile uyuşmayan bir mahiyete bürünebilmektedir.

<sup>60</sup> Hayatı ve eserleri hakkında bkz. ez-Zehebî, *Tezkira*, II, 124-126;

<sup>61</sup> el-Mizzî, Yusuf b. ez-Zekiy, Ebu'l-Haccâc, *Tehzibu'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk Beşşâr Avvâd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1400/1980, XXVII, 506; ez-Zehebî, *Tezkira*, II, 126.

<sup>62</sup> Ez-Zehebî, *Tezkira*, II, 126.

<sup>63</sup> Diğer eserleri için bkz. ez-Zehebî, *Tezkira*, II, 126.

Burada daha çok Buhârî ve Müslim merkezli bir değerlendirmeyi esas alsak da, işin hakikati şudur ki, eserleri Buhârî ve Müslim'in Sahih'leri gibi çok önemli görülmeyen, ancak hadis ilmindeki otoriteleri de tartışılmayan başka isimler de vardır. Nitekim Ahmed b. Hanbel'in (241/855) *Müsned*'i, içinde bulundurduğu hadis sayısı bakımından önemli bir yer tutarken, onun diğer kitabı ilel daha önemlidir. Üstelik Ahmed b. Hanbel, Buhârî'nin hadis ilimlerini aldığı önemli hocalardan biridir. O, *Müsned* isimli eseriyle tanınır. Oysa Ahmed b. Hanbel hadis münekkidi olması itibarıyla, hadis rical ve sened tenkidinden bahsedildiğinde, adı hemen zikredileceklerin başında gelmektedir. Onun bu yönüyle hadisçiliği Müsned'in boyutlarını aşan bir şöhretinin ve karizmasının olduğunu göstermektedir. Yine onun *Kitabu'l-İlel ve Ma'rifeti'r-Ricâl* isimli eseri hadislerin sıhhat tespitinde başvurulacak ana kaynaklardan biridir. Zira ilel bilgisi hadis ilminin en zor ve çok derin bir bilgi birikimini gerektiren temel alanlardan biridir. Diğer yandan hadislerde illetler bilgisi alanında yetişmiş ve tebarüz etmiş çok az muhaddis bulunmaktadır. Bunlardan bir diğeri de Dârekutnî'dir (385/995). Dârekutnî'nin *Sünen*'i içinde barındırdığı hadis metinleri açısından önemli görülmemesine rağmen, bu eserinde illetli hadisleri ele aldığı için, hadislerle ilgili kaydettiği gerek rical gerekse diğer konulardaki bilgiler, naklettiği hadislerden daha önemlidir.<sup>64</sup> *Duafa*'sı hadis ilimleri açısından *Sünen*'inden çok çok daha önemlidir. İbn Ebî Hatim'in (327/938) *el-Cerh ve't-Ta'dil* adlı eseri hadis ilimleri açısından önemli bir kaynaktır. Ancak onun hadis metinleri hakkında bir eserini bilmemekteyiz. Hadis ilimlerinde musanniflerin otoritesi, eserlerinin otoritesinden önde gelmelidir. İbn Hibbân'ın *Sahih*'i de hadis metinlerini derleyen bir kitaptır. Ancak onun *el-Mecrûhîn* ile *es-Sikat*'ı hadis ilimleri hakkında ihtiva ettikleri bilgiler açısından daha önemli olduğu yadsınamayacak bir gerçektir. Aynı şekilde Dârimî ve Neseî'nin sünenleri dışındaki eserleri de musanniflerin ilmi karizmasını göstermektedir.

### SONUÇ

Uydurma hadislerin ortaya atılmasından sonra, Hz. Peygamber'in hadisleriyle ilgilenen alimler, sahih hadisleri tespit etmek için yorucu ve yoğun bir mesai harcamışlardır. Onların hadis ilimleri adına tedvin ettikleri bilgiler, gerek hadis metinleri olsun gerekse hadise dair diğer bilgiler olsun, tarihte olduğu gibi günümüzde de hadis ilmi ile uğraşanların başvuru kaynakları olmuştur. Sahih hadis metinlerinin tespiti yapılırken hadisler tek

<sup>64</sup> Bkz. İ. Lütü Çakan, *Hadis Edebiyatı*, İstanbul 1985, s.84-85.



tek ele alınıp sahihliğinin ortaya konması için yapılan çalışmalar, tarihi süreçte özellikle Buhârî ve Müslim'in Sahih'lerinin otorite kazanmasıyla birlikte büyük oranda azalmış ve bu iki eser temel alınmaya başlamıştır. Gerek Buhârî, gerek Müslim ve gerekse diğer musanniflerin eserlerinin otorite kazanması belli bir zaman dilimine yayılmış yaklaşık beş asırlık bir zaman almıştır. Eserlerin otorite kazanmasında temel faktör musannifinin ilmi birikimi olmasına rağmen, alimlerin musanniflere hayranlığı eser hayranlığına dönüşerek musanniflerden ziyade otorite kazanan eserleri üzerinde söz söylenmeye ve bu eserler hakkında rüya ve menkıbelerle bu otoriteleri güçlendirilmeye çalışılmıştır. Eserlerin otorite kazanmasıyla, müelliflerin hadis ilimlerindeki otoritelerini ikinci planda bırakmıştır. Bun manzara söz konusu muhaddislerden yeterince yararlanılamaması, sadece bir eseriyle sınırlı kalınması neticesini doğurmuştur.

Eser karizmasının musannif karizmasının önüne geçmesi, hadis ilimleri açısından bakıldığında, karizma sahibi eserin ihtiva ettiği hadisler dışında kalan rivayetlerin sıhhatini tespitinde yardımcı olacak bilgilerin derlendiği diğer eserlerin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Mesela Buhârî'nin Sahih'i yaklaşık 7000 civarında hadis ihtiva eder. Sahih merkeze alındığında sadece bu 7000 civarındaki hadis hakkında bize sıhhat yönünden bir bilgi verir. Oysa Buhârî'nin Sahih'ine almadığı diğer sahihlerin tespitinde Sahih dışında kalan eserleri muhaddislere yardımcı olmaktadır. Buhârî'nin üç Tarih'i bu anlamda önemlidir. Aynı durum Müslim için de geçerlidir.

Eser, otoritesini, musannifinden hatta musannifin hocalarından almaktadır. Ancak eserin karizması musannifin otoritesinin önüne geçince, hadis ilimleri hakkında telif ettiği diğer eserler dikkatlerden kaçmaktadır. Kanaatimizce musanniflerin otoritesi, Hz. Peygamber'in hadislerini derledikleri kitapların otoritesinden daha önemlidir. Zira musanniflerin hadis ilimlerindeki otoriteleri bize hadis külliyatında bulunan diğer hadislerin sıhhatini tespitinde yardımcı olmaktadır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in hadislerini derleyen kitaplardan çok musanniflerinin otoritesi ön plana çıkarılma zorunluluğu vardır.

#### KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Çağrı yay., İstanbul, 1992.

Ahmed Naim, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1982.

- el-Azamî, M. Mustafa, "Buhârî", DİA, İstanbul, 1992, VI.
- Bağcı, H. Musa, "Hadis Metodolojisinde Sahihu'l-Buhârî'nin Sıhhat Bakımından Tasnif Edilen İlk Eser Olduğu Fikrinin Eleştirel Analizi", AÜİFD (2004), C. XLV, Sayı I.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı yay., İstanbul, 1992.
- Cezâirî, Tahir, *Tevcihu'n-Nazar İla Usuli'l-Eser*, thk. Abdülfettah Ebû Gudde, Mektebetu Matbuati'l-İslamiyye, Beyrut 1995.
- Çakan, İ. Lütfi, Hadis Edebiyatı, İstanbul, 1985.
- Çakın, Kamil, "Buhârî'nin Otorite Kazanma Süreci", İslami Araştırmalar Dergisi, C. X, Sayı: 1-2-3-4.
- \_\_\_\_\_, "Hadis Tarihi ve Tedvini İle İlgili Bazı Meseleler", Alperen Dergisi, Kasım 1995.
- Dehlevî, Şah Veliyyullah, *Hucetullâhi'l-Bâliğa*, trc. Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1994.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, *el-Müsnedü'l-Müstahrec ala Sahîhi'l-Müslim*, thk. K. Abdülazim, Beyrut 1996.
- Hatib el-Bağdâdî, *Tarihu Bağdâd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- Hatiboğlu, M. Said, "Müslüman Âlimlerin Buhârî ve Müslime Yönelik Eleştirileri", İslâmî Araştırmalar Dergisi, (Hadis Sünnet özel sayısı), C. X, Sayı: 1-2-3-4.
- Irakî, Zeynüddîn Abdurrahman, *el-Elfiye*, thk. Mahir Yasin el-Fahl, Multekâ Ehli'l-Hadis, by, trs.
- İbn Adiy, Ebû Ahmed Abdullah, *el-Kamil fi Duafâi'r-Ricâl*, thk. Yahya Muhtar, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1409/1988.
- İbn Hacer, Ahmed b. Ali, *Hedyü's-Sârî Mukaddimetu Fethu'l-Bârî*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut trs.
- \_\_\_\_\_, *Nüket ala İbnu's-Salâh*, Dâru'r-Râye, (II. Baskı), Riyad, 1415/1994.
- \_\_\_\_\_, *Tehzîbu't-Tehzîb*, thk. İbrahim ez-Zeybak, Adil Mürşid, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, trs.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Muhalla*, Daru'l-Fikr, trs.
- İbn Kesir, *İhtisarü Ulûmi'l-Hadis*, Daru't-türas, 1979.
- İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis*, (Hadis Müdafaası), Çev. Hayri Kirbaşoğlu, Kayıhan yay., İstanbul 1989, (II. Baskı).

İbnu's-Salâh, Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetu İbnu's-Salah fi Ulûmi'l-Hadis*, Mektebetü'l-Mütenebbî, Kahire, trs.

\_\_\_\_\_, *Siyasetü Sahîhi Müslim*, thk. Muvaffak Abdullah, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, (II. Baskı), Beyrut, 1408.

Kandemir, M. Yaşar, "Buhârî", İstanbul, 1992, DİA, C. VI.

\_\_\_\_\_, "Müslim", DİA, İstanbul, 2006, C. XVII.

\_\_\_\_\_, "Sahîhayna Yöneltilen Tenkidlerin Değeri", Sünnetin Dindeki Yeri, (Sempozyum Bildiri Kitabı) Ensar Neşriyat, İstanbul, 1997.

Kastallânî, Şihabüddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, el-Matbaatü'l-Meymene, Mısır, 1306.

Kettânî, Ebû Cafer Muhammed, *Hadis Literatürü*, trc. Yusuf Özbek, İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 1998.

Memduh, Mahmud Said, *Tenbihu'l-Müslim ilâ Teaddi'l-Elbânî ala Sahîhi Müslim*, I. Baskı, y.y., b.y., 1987.

Mizzî, Yusuf b. ez-Zekiy, Ebu'l-Haccâc, *Tehzîbu'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, thk Beşşâr Avvâd, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1400/1980.

Nevevî, Muhyiddîn Yahya b. Şeref, *Sahîhi Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, el-Matbaatü'l-Mısıryye, (II. Baskı), by, 1348/1929.

\_\_\_\_\_, *Tehzîbü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Neysâbü'rî, Ebû Abdillâh el-Hâkim Muhammed b. Abdillâh, *el-Medhal ilâ Kitâbi'l-İklîl*, thk. Fuad Abdülmünim, Dâru'd-Da'Ve, Mısır, trs.

Özafşar, M. Emin, "Rivayet İlimlerinde Eser Karizması ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahih'i", AÜİFD, C. XXXIX, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1999.

Polat, Selahattin, "Buhârî'nin Sahîh'ine Yapılan Bazı Tenkidlerin Değerlendirilmesi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4., Kayseri, 1990.

es-Süyutî, Celâleddîn Abdurrahman, *Tedribü'r-Râvî bi Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1989, (I. Baskı).

Yıldırım, Enbiya, "Sahîhân Üzerine İcmâ Meselesi", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 2, 1998.

\_\_\_\_\_, *Hadis Problemleri*, Umran Yay., İstanbul, 1996.

Zehebî, Ebû Abdillâh, Şemsüddîn, *Tezkiratü'l-Huffûz*, Dâiretü'l-Meârifî'l-İslâmiyye, İndia, 1955.

---

\_\_\_\_\_, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb Arnaud, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1983.

Zerkeşî, Bedreddin Muhammed b. Cemalüddîn, *en-Nüket alâ Mukaddimeti İbni's-Salâh*, thk. ez-Zenelâbidin Muhammed, Advâü's-Selef, Riyad 1419/1998.

Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî Ale'l-Muvatta'*, Matbaatü'l-Hayriyye, by, trs.